

Adversus Arium et Sabellium de patre et filio

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΟΥ ΚΑΙ ΣΑΒΕΛΛΙΟΥ

Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, ἀρτίως ὁ ψαλμωδὸς ἔλεγεν. τοῦτον τὸν ἀγαθὸν λόγον τοῦ θεοῦ οἱ μὲν κατὰ Ἄρειον καὶ Ἀχίλλιον τὴν ἀσεβειοτάτην φωνὴν προῖεμενοι ἐτόλμησαν κτίσμα καὶ ποίημα διακηρύξαι καὶ πολλοὺς τῆ ἑαυτῶν ἐφείλκυσαν πλάνη· οἱ δὲ κατὰ Σαβέλλιον τάναντία τούτων φρονοῦντες ἀναιρεῖν μὲν πειρῶνται τὴν ὑπόστασιν τοῦ υἱοῦ, αὐτὸν δὲ τὸν πατέρα ἕνα ὄντα δυσὶν ὀνόμασι γεραίρειν οἰόμενοι υἱοπάτορα προσαγορεύουσιν. αἱ δ' ἐκάτεροι δόξαι αὐταὶ ὡσπερ παγίδες δύο τέθεινται ὑπὸ τῶν προηγορευμένων· δίεσι δὲ μέση τις ὁδὸς στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον. ταύτης οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκκλίνοντες τῆς ἐτέρας θήραμα γίνονται· σὺ δέ μοι δοκεῖς δεδοικέναι τὰς ἐκατέρων ἐμπτώσεις καὶ αὐτὴν ἀποφεύγειν τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν οἰόμενος μὴ δεῖν περὶ θεοῦ λόγον προχειρίζεσθαι. ὄρα τοίνυν μὴ τὴν τῶν δυσὶν πλάνην εὐλαβούμενος ἀσεβείας τιμωρίαν ὀφλήσης. αὐτὸς ὁ σωτὴρ πρὸ τῆς ἀληθοῦς ὁδοῦ ἐστηκὼς κέκραγε λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια· μὴ ἐκκλίνης εἰς τὰ δεξιὰ ἢ εἰς τὰ ἀριστερά, ὅπως μηδετέρα αὐτῶν προστύχης. καὶ πάλιν· Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων· ὁ μὴ εἰσιὼν δι' ἐμοῦ, ἀλλὰ ἀλλαχόθεν ἀναβαίνων κλέπτῃς ἐστὶ καὶ ληστής, ὃς καὶ ὑπὸ παγίδος ἀλοῦς ἀπολεῖται. ἀκουέτωσαν τοίνυν οἱ πρὸς τὴν τῶν ἐκατέρων πλάνην ἐπιτρέψαντες τὸν νοῦν, ὡς κατὰ φύσιν ὁ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς 3,1.72 Χριστὸς υἱὸς θεοῦ ἔστι τε καὶ προσαγορεύεται καὶ οὐ ποίημα ὡν κατὰ χρῆσιν ὀνομάζεται ὡσπερ ἡμεῖς υἱὸς καὶ ὅτι οὐκ ἔχων ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀΐδιος· διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἀτελευτήτοις αἰῶσι κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν συμβασιλεύσει τῷ πατρί.

Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν· πᾶν τὸ ἄναρχον καὶ ἀγέννητον ἂν εἴη· πῶς ὁ υἱὸς εἰκότως ἂν προσαγορευοίτο ἄναρχος, οὗ καὶ τοῦνομα ἔμφασιν ἀρχῆς ἔχει; υἱὸς γὰρ ἐκ τοῦ γεγενῆσθαι ὠνόμασται. γέννησις δὲ ὅτι ἀρχῇ ὑποπέπτωκεν, οὐκ ἂν τις ἀνήναιτο· εἰ οὖν υἱὸς τυγχάνει, δηλοῦται ἡμῖν ἐκ τῆς γεννῆσεως ἀρχὴν εἰληφώς. ἴσως δὲ καὶ τέλος ἔξει, εἴποι τις ἄν κατὰ τὸν φιλόσοφον λόγον· καὶ ὁ ἀπόστολος δέ φησιν ὑποταγῆσθαι αὐτὸν τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα καὶ παραδώσειν αὐτὸν τὴν βασιλείαν τῷ πατρὶ καὶ θεῷ, ὡς ὑπειλῆφθαι αὐτὸν οὐκ ὄντα πρὸ τοῦ γεννᾶσθαι πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι χωρήσειν. Ἀνάβηθί μοι ἐπὶ τῆς ἀσφαλοῦς πίστεως, μὴ συναρπασθῆς ὡσπερ βιαία πνοὴ τῆ τῶν τοιούτων λογισμῶν ἀπάτη, ὡς χνοῦς ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος, ἐκ τῆς στενῆς καὶ εὐθείας ὁδοῦ ἐπὶ βάραθρα τῆς ἀπωλείας. εἰ γὰρ ὁ πατὴρ τῶν ὅλων ἀγέννητος καὶ ἀΐδιος, σοφός τε καὶ δυνατός, ὁ δ' ἀπόστολος τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν εὐαγγελιζόμενος διακηρύττει πᾶσι Χριστὸν θεοῦ δύναμιν καὶ θεοῦ σοφίαν, πῶς ἂν τολμῶσιν ὑπὸ χρόνον ἄγειν αὐτοῦ τὴν γέννησιν καὶ οὐκ ἀΐδιον οὐδὲ ἄναρχον ὑπολαμβάνειν; εἰ γὰρ κατὰ τὴν τινῶν ὑπόληψιν ὑπὸ χρόνου μοῖραν πέπτωκεν ἢ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν γέννησις, ἡτίμασται ἔτι οὐ μόνον ὁ υἱὸς ἀλλὰ καὶ ὁ πατὴρ κατὰ τὴν τοῦ υἱοῦ φωνήν· Οὔτε ἐμὲ οἴδατε οὔτε τὸν πατέρα· Ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν πατέρα, ὁ μὲν ὡς οὐκ ὦν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ὁ δὲ ὡς μὴ ἔχων δύναμιν καὶ σοφίαν πρὸ τοῦ εἶναι τὸν υἱόν. ἀκολούθως δ' ἂν ὑπολαμβάνοιεν οἱ τοιοῦτοι μηδὲ θεὸν εἶναι τὸν πατέρα ποτὲ πρὶν γενέσεως τοῦ υἱοῦ· 3,1.73 πῶς γὰρ ἂν θεός, εἰ μὴ δύναμιν καὶ σοφίαν ἐκέκτητο; εἰ δὲ αἰεὶ ὦν θεὸς ὑπὸ τῶν θείων ἡμῖν γραφῶν τεθέσπισται, αἰεὶ ἄρα σοφίαν καὶ δύναμιν, τουτέστι τὸν Χριστόν, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ πιστευτέος.

Μέμνημαι δὲ ὑποσχόμενος ἔμπροσθεν ὡσπερ δι' ἐσόπτρου δείξειν ὑμῖν τὴν εἰκόνα τῶν περὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν, ἐπεὶ περ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ τὰ κατὰ τὴν

θείαν φύσιν οὐχ ὑποτέτακται. ὁπότε γὰρ αὐτὸς ὁ θεὸς † οὐ κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ μεγέθους δύναμιν διείλεκται ἡμῖν, ἀλλὰ συμμετρῆ ταῖς ἀνθρωπίναις ἀκοαῖς τὴν ἑαυτοῦ φωνήν, ὅπως οἰοί τε ὦμεν ταῖς ἀκοαῖς τὴν θείαν φωνὴν ὑποδέξασθαι. καὶ γὰρ τοι καὶ τὸ ἀνύποιστον καὶ ἀπερίληπτον μέγεθος αὐτοῦ συμμετρῆ ταῖς τῶν ἀνθρώπων ὄψει καὶ θεὸς ὢν ἀνθρωπος πέφηνε· ἐκένωσε γὰρ ἑαυτὸν μορφὴν δούλου λαβών, ἵνα δυνηθῶμεν οἱ ἀνθρωποι θεάσασθαι θεόν. ὡς περ οὖν πεπεύσμεθα ὅτι οὐκ ὢν ἀνθρωπος πέφηνε μὲν ἀνθρωπος, κατὰ φύσιν δὲ θεὸς ἦν τε καὶ ἔστι τὸ ἀπερίληπτον μέγεθος αὐτοῦ σώματι περιγράφας καὶ δι' ἑαυτοῦ ὡς περ δι' ἐσόπτρου τὸ ὅλον ἡμῖν μέγεθος τοῦ θεοῦ παραφήνας, ἵν' ὡς περ διόπτρα τούτῳ χρῆσάμενοι καὶ τοῦ πατρὸς θεαταὶ γενώμεθα· εἰκὼν γὰρ τοῦ ἀοράτου θεοῦ κατὰ τὸν ἀπόστολον τυγχάνων εἴρηκεν· Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα, οὕτω καὶ διὰ τῶν ἐν ταῖς γραφαῖς κατὰ τὸ μέτρον τῶν ἀκοῶν ἡμῶν εἰρημένων, μὴ ἀρμοζόντων δὲ πολλαχῶς τῇ θεότητι δι' ἀσθένειαν λόγου ἀναλόγως θεωροῦμεν αὐτὸν τῇ διανοίᾳ· ὡς περ γὰρ θεὸς σώματι περιγράφτος ἡμῖν ὤπται διὰ τὰς ὄψεις, οὕτως καὶ ὁ λόγος μικρότερος ἢ κατὰ θεὸν κεκήρυκται διὰ τὰς ἀκοάς.

Δέδεικται δέ, ὡς περ προέφημεν, δι' αὐτῆς τῆς γραφῆς ὡς ἀνθρώπινος λόγος θεόν τε καὶ τὰ κατ' αὐτὸν οὐκ ἂν ἐνδέξαιτο. ἐπειδὴ γὰρ οὐχ ὑπολέλειπτο μέρος λόγου τὸ μηνύον τὴν αἰδιότητα τοῦ υἱοῦ, τῇ προθέσει ὡς περ αἰνίγματι 3,1.74 σημαίνει σύγχρονον εἶναι τῷ πατρὶ ἢ γραφῇ λέγουσα· Πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε· καὶ Πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾷ με καὶ ἐκάστου δημιουργήματος. τοῦτο τὸ μέρος τοῦ λόγου προτιθεῖσα ἢ γραφῇ ἀναρχὸν αὐτὸν ἀποφαίνει· τὸ γὰρ προὑπερβατικὸν πάντων ὄν καὶ μάλιστα ὅτε πρὸ τῶν αἰώνων λέγει εἰς τὸ αἴδιον καὶ ἀναρχὸν τρέπει ἡμῶν τὸν νοῦν. πῶς οὖν τῷ πατρὶ ἀεὶ συγκαθεζόμενος τὸ υἱὸς εἶναι καὶ γεγεννησθαι ἐπιτέτραπται, εἰκόνα σοι τούτων προτείνω, ἐπεὶ περ τῶν κατὰ φύσιν οὐ καθικνεῖται ὁ λόγος, τὴν ἀκτῖνα ὑπὸ τοῦ ἡλίου. πῶς οὐκ ἂν φήσειας τετέχθαι καὶ τὸ φῶς ὑπὸ τοῦ λύχνου; ἀλλ' ὡς περ οὐ πρότερον ὁ ἥλιος, ἔπειτα ἢ ἀκτῖς, ἀλλ' ἅμα τῷ εἶναι ἢ γεγενῆσθαι τὸν ἥλιον ἔστι τε καὶ γέγονεν ἢ ἀκτῖς καὶ ἅμα τῷ ὑπάρξει τὸν λύχνον ὑπῆρξε καὶ τὸ φῶς καὶ τὸ γεννώμενον ὑπὸ τοῦ λύχνου οὐ μετὰ τινα χρόνον, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ γεννώμενον φαίνεται, οὕτως οὐ πρῶτον θεός, μετέπειτα δὲ ἡ σοφία αὐτοῦ, ἀλλ' ἅμα τῷ εἶναι τὸν θεὸν τῶν ὄλων (ἦν δὲ πάντοτε) ἦν ἄρα καὶ ἡ σοφία, τουτέστιν ὁ Χριστός· καίτοι γεννωμένη ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ γέννημα εἰκότως προσαγορεύεται ἢ σοφία τοῦ διαδεικνυμένου αὐτῆν. τὸ δὲ Πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾷ με ἐμφαίνει πάντοτε γεννώμενον τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ τοῦ πατρὸς τὸν σωτῆρα· καὶ τὸ Σήμερον γεγεννηκά σε καίτοι προγεγεννημένον καὶ ἀεὶ συνόντα ὑπὸ χρόνου μέρει τὸ σήμερον ἄγουσα ἢ γραφῇ σημαίνει ἀεὶ τοῖς καθεξῆς προϊούσιν αὐτὸν συγγενῆσθαι, ἄχρις οὗ τὸ σήμερον καλεῖται. εἴ ποτε δὲ τὸ σήμερον τοῦ κόσμου τούτου συμπεριορισθῆι τοῖς τέλεσιν, οὐκέτι γεννᾶται, ἀλλ' ἅπασι τοῖς ἅπασιν γεγεννημένος καὶ πάντων κριτῆς καὶ δικαστῆς καθ' εσθεις ζώντων καὶ νεκρῶν εἰς αἰῶνα βασιλεύσει σὺν τῷ πατρὶ.

Ἴνα δὲ μὴ καὶ τὸ Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ 3,1.75 εἰς ἔργα αὐτοῦ ἐμποιῇ λογισμοὺς τοῖς διεφθορόσι τὴν διάνοιαν, οὐδὲ τοῦτο παριτέον. οἱ γὰρ ἐρμηνεῖς βραχὺ τι τῆς Ἑβραϊδος ἀκριβείας τῶν γραφῶν εἰς τὴν Ἑλληνίδα παρατραπέντες εἶπον μὲν ἔκτισέ με, εὖροις δ' ἂν ἐρευνήσας ἐποίησέ με. ὅμως δὲ καὶ τὸ ἔκτισέ με ἀκριβῶς νοούμενον οὐδὲν ἀπᾶδον τοῦ ἐποίησέ με δείκνυται. εἰ γὰρ κύριος ἔκτισέ με εἰρήκει μόνον, ζήτημα ἂν τισι καταλελοίπει· ἐπεὶ δὲ προσέθηκεν ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, σαφῶς ἂν νοοῖτο εἰρηκυῖα κύριος ἐποίησέ με ἐπιστατεῖν τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ ἀρχὴν τῶν ὁδῶν αὐτοῦ ἐνεχειρίσέ μοι. πότε γὰρ ἔσχεν ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ ὁ πατὴρ ἢ πότε οὐκ ἦν ἐνεργῆς ἢ παρὰ τίνος τὸ δύνασθαι καὶ τὸ ἐνεργεῖν εἴληφε; τὸ γὰρ μὴ ἀεὶ τὰ πάντα ἔχειν παρ' ἑαυτῷ ἐμφαντικόν ἐστι

τοῦ παρ' ἄλλου τινὸς εἰληφέναι, ὡς ἕτερόν τινα θεὸν πρεσβύτερον αὐτοῦ νοεῖσθαι. Τίς δὲ προέδωκε καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; φησὶν ἡ γραφή. εἰ δὲ παρ' αὐτοῦ τὰ πάντα, οὐδέποτε ἄρα ἀρχὴ ὁδῶν αὐτοῦ καὶ ἔργων αὐτοῦ εὐρεθήσεται, ἀλλ' αἰεὶ ἐνεργῆς. εἰ δὲ πάντα διὰ τοῦ υἱοῦ γέγονε καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, αἰεὶ ἄρα τὴν ἐργαζομένην σοφίαν παρ' ἑαυτῷ ἔχειν ἀναφανδὸν δείκνυται. εἰ δὲ αἰεὶ ἐργάζεται ὁ πατήρ, χωρὶς δὲ τοῦ υἱοῦ οὐδὲν εἴργασται, μάτην τὸ ἐκτίσθαι ὑπειλήφασιν ὑστερόν ποτε δε δημιουργηθῆσαι, ἵνα ἐργάζεται. ἀλλὰ τὸ Ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ σημαίνει ὅτι ἐνεχειρίσέ μοι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, ἵν' ὧσιν ὑπὸ τὴν ἐμὴν ἀρχήν· ἀρχὴν γὰρ οὐ χρονικὴν λέγει, ἀλλὰ τὴν κρατητικὴν. καὶ γὰρ καὶ οἱ ἀπόστολοί φασιν, ὅτι καὶ κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν. εἰ δὲ τὸ ἐποίησε ποίημα καὶ κτίσμα ὀνομάζοιτο, δύο ἂν εἶέν τινες οὓς ἐποίησεν, ἕτερον μὲν κύριον, ἕτερον δὲ Χριστόν. Χριστὸς δὲ ὅτι βασιλεὺς προσαγορεύεται, οὐδενὶ τοῦτο ἄγνωστον· ἀλλὰ τὸ ἐποίησε σημαίνει δύο ἀρχὰς ἐγκεχειρίσθαι αὐτῷ παρὰ τοῦ πατρός, τὴν μὲν κυριακὴν, τὴν δὲ βασιλικὴν, μᾶλλον δὲ μίαν ἀρχὴν 3,1.76 δυοῖς προσηγορίαις γεραιρομένην πλείοσιν. ἑκάτεροι τοίνυν πεπεύσθωσαν οἱ ταῖς ἑκατέραις ἐνειλημμένοι πλάναις, ὡς αἰεὶ σὺν τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς γεννητὸς ἅμα καὶ ἀναρχὸς ἐστίν· ἀναρχος μὲν τῷ αἰεὶ συνεῖναι τῷ πατρὶ, γεννητὸς δὲ τῷ τὸν πατέρα αἴτιον ἐσχηκέναι τοῦ εἶναι· ὡς ἔφημεν ἐπὶ τοῦ λύχνου εἰπόντες ὅτι αἴτιος μὲν αὐτὸς τοῦ φέγγους, οὐ μόντοι πρότερος τοῦ φέγγους, ἀλλ' ὁμόχρονος τυγχάνει· οὕτως καὶ εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται καὶ οὐδέποτε παύσεται βασιλεύων, ἐπειδήπερ οὐδὲ ἤρξατο, ἀλλ' αἰεὶ συνηρηκῶς τῷ πατρὶ ἑαυτὸν συνεμφαίνει διὰ τοῦ εἰρηκέναι· Ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται καγὼ ἐργάζομαι· ἐπιζητεῖ δὲ τὸ ἕως ἄρτι τὸ ἀφ' οὗ· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀφ' οὗ ἐν χρόνῳ τυγχάνει, παρεῖς τὸ ἀφ' οὗ τὸ ἕως ἄρτι μόνον εἰπὼν ἐνέφηνεν αἰεὶ τὰ πάντα αὐτῷ συνειργάσθαι· ἐργάζεται γὰρ ἕως ἄρτι φύων, ζωογονῶν, αὔξων, τὰ πάντα ἡνιοχῶν, καὶ οὐδέποτε παύσεται· οὐ γὰρ ἀρμόσει θεῷ τὸ ἀργεῖν οὐδ' ἀποκαμεῖται ἐργαζόμενος, ἵνα παύσεται.

Οἶμαι μὲν οὖν τοὺς ἀρειοπλανεῖς ὥσπερ συνηγορία κεχρηθῆσαι τῇ εὐαγγελικῇ φωνῇ λεγούσῃ Ὁ πέμψας με μείζων μου ἐστίν ἀφ' οὗ κτίσμα καὶ ποίημα αὐτὸν ὑπειλήφασιν, καὶ τὸ ἀντειπεῖν τῷ προσαγορεύσαντι διδάσκαλον ἀγαθὸν Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεὸς ὑπόνοιαν ἐμπεποιηκέναι αὐτοῖς ἄνθρωπον ὄντα καταχρηστικὴν προσηγορίαν ἐσχηκέναι τὸ υἱὸς καὶ τὸ Οὐδεὶς οἶδε τὴν συντελεστικὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν οὐδ' οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν οὐδὲ ὁ υἱὸς ἐν τοῖς κατὰ Μάρκον εἰρημένοις, εἰ μὴ ὁ πατήρ μόνος, ἀλλότριον τῆς πατρικῆς οὐσίας γεγονέναι τὸν υἱὸν ὑπόνοιαν αὐτοῖς ἐμποιεῖν οἶομαι. οἱ δὲ κατὰ Σαβέλλιον Ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἑσμεν καὶ Ὁ ἐμὲ ἑωρακῶς ἑώρακε τὸν πατέρα 3,1.77 καὶ τὸ Ὅτε παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ πατρὶ καὶ θεῷ οὐ μετὰ ἀκριβοῦς κρίσεως ἀνεγνωκότες εἰς τὴν μεγίστην τῆς ἀσεβείας ἐκπεπτώκασι πλάνην, οἴομενοι διὰ μὲν λειποταξίαν ἀνθρωπίνην προεληλυθέναι τὸν υἱὸν ἐκ τοῦ πατρός προσκαίρω, αὐθις δὲ μετὰ τὴν διόρθωσιν τῶν ἀνθρωπίνων πλημμελημάτων ἀναλελυκότες ἐνδύναί τε καὶ ἀναμεμίχθαι τῷ πατρὶ. οὐκ ἀνεγνωκας, ὦ Σαβελλιόφρον, καὶ τότε τὸ χωρίον τῆς ἀποστολικῆς γραφῆς, ὃ ἀντισταίῃ σου τῇ δοκίσει; φησὶ γὰρ μεθ' ἕτερα· Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἦν ἐνήργηκεν ἐν τῷ Χριστῷ ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν καὶ καθίσας ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος καὶ παντὸς ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. οὐδ' ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ σε πείθει οὐ πρόσκαιρον εἶναι τὸν υἱόν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κατὰ πάντων δίκη ἐγκεχειρίσται τῷ υἱῷ; Ὁ γὰρ πατήρ, φησὶ, κρίνει οὐδένα· τὴν δὲ κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ, ἵνα τιμῶσι τὸν υἱὸν καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα· καὶ ἐτέρωθί που ὁ ἀπόστολος Ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, φησὶν, ἀπ' οὐρανοῦ μετ' ἀγγέλων δυνάμεως

αὐτοῦ ἐν φλογὶ πυρὸς διδοὺς ἐκδίκησιν τοῖς μὴ εἰδόσι θεὸν καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅρα πῶς οἱ μὴ ὑπακούοντες δίκην τίσουσι, φησὶν, ὄλεθρον αἰώνιον, ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. τίσουσι δὲ τῷ υἱῷ, ὃν σὺ μηκέτι εἶναι ὑπείληφας.

Εἰ δὲ βούλει γνῶναι ὃ τί ποτέ ἐστι τὸ Ὅταν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ πατρὶ καὶ θεῷ, οὐκ ἀποκρυπτέον σοι, εἰ καὶ δυσεπίδεκτος τῆς ἀληθείας τετύχηκας. καὶ μοι δοκεῖ ἀνθεστάναι τῷ πατρὶ τοῦ Χριστοῦ προστάγματι Μὴ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, ἀλλὰ θεὸν μιμησάμενος ἐλπίδων μεθέξω καλῶν οὐδὲ τοῖς δυσσεβέσιν 3,1.78 ἀποκρύψω τὴν ἀλήθειαν· βρέχει γὰρ ὁμοίως καὶ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἴσον ἐκτέταται δικαίοις καὶ ἀδίκοις. εἴθ' οὕτω φιλανθρωπούμενος οὐ πεύσῃ τὴν ἀλήθειαν; οὐχ ὑφέξεις τὰς τοῦ νοῦ ἀκοάς, ἵνα πεισθῆς μηδ' ὅτι οὖν πρὸς ἕτερόν τι τῶν ἐν ταῖς γραφαῖς εἰρημένων ἐναντίωσιν εἶναι, ἀλλὰ συνωδὸν καὶ σύμφωνον τὸ πᾶν τῷ παντὶ τυγχάνειν; διόπερ οὐ νοητέον κατὰ τὴν σὴν ὑπόληψιν τὸ Τότε ὑποταγήσεται αὐτὸς τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα· καὶ Ὅταν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ πατρὶ καὶ θεῷ. εἰ γὰρ κατὰ πάντα ὁμοίωτο τῇ ἀνθρωπότητι καὶ συνεπάθησε κατὰ τὸν προφήτην· Αὐτὸς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται καὶ Αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν, ἐπεὶ καὶ τὴν δεκτικὴν τούτων σάρκα περιβέβληται· καὶ Ὑπὲρ ἡμῶν, φησὶν, ἀμαρτίαν ἐποίησεν, οὐ πεποικῶς ἀλλ' ὡς πεποικῶς, ἵν' ἡμεῖς δικαιωθῶμεν· καὶ Γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα, ἵνα τῆς κατάρας ἡμᾶς ἐξαγοράσῃ, καὶ ἐπικατάρατος ὠνόμασται τῇ συμπαθείᾳ συνωνυμῆσαι ἡμῖν ἐλόμενος· εἰ ἐν πᾶσι τούτοις γενόμενος ὁμοιωθῆ τῇ ἀνθρωπότητι, αὐτὴν τὴν μορφήν τοῦ δούλου ἀναλαβὼν ὡς αὐτὸς ἠνομηκῶς ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος τὸ ἴδιον πρόσωπον προβαλλόμενος, ἐνέτρεπε τὸν πατέρα πρὸς ἔλεον ἐπικαλῶν. Καὶ ὡς οὐχ ὑποτέτακτο τῷ υἱῷ πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης, καὶ αὐτὸς ὡς μὴ ὑποτεταγμένος ἐδόκει τε καὶ διείληπτο τὴν ἀνυποταξίαν τοῦ λαοῦ ἐν ὄψει τοῦ πατρὸς ἐπιγραφόμενος· εἰ δὲ ποτε πάνθ' ὑποταχθεῖ τῷ υἱῷ (νῦν γὰρ οὐδέπω ὀρῶμεν πάνθ' ὑποτεταγμένα αὐτῷ), ἐρεῖ· Πάνθ' ὑποτέτακταί μοι. πάντων δὲ αὐτῷ ὑποταγέντων τότε αὐτὸς φανήσεται ὑποτεταγμένος τῷ ὑποτεταχότι αὐτῷ τὰ πάντα· εἰ γὰρ πάντες ἡμεῖς εἴημεν Χριστοῦ, καὶ Χριστὸς θεοῦ ἂν εἴη τε καὶ 3,1.79 ὑποταχθεῖ. εἰ δ' ἡμεῖς μήπω Χριστοῦ, οὐδέπω καὶ Χριστὸς θεοῦ, ὁ δὲ ἡμᾶς ὀδυνώμενος. ὅταν οὖν πάντες Χριστοῦ γενώμεθα, τότε ἔσται καὶ Χριστὸς θεοῦ δι' ἑαυτοῦ τοὺς πάντας ὑποτάττων τῷ πατρὶ οὐς πρότερον παρ' αὐτοῦ εἰλήφει, ἵνα ἢ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. ἐπεὶ δὲ δοκεῖ πως μὴ ὑποτετάχθαι τῷ πατρὶ, τῶν ἐγγεγνημένων ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὧν τὴν εἰκόνα φέρει μηδέπω ὑποτεταγμένων αὐτῷ. ὁπότε δὲ ὑποταχθεῖ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε φανήσεται παραδιδὼς τὴν βασιλείαν τῷ πατρὶ καὶ θεῷ. βασιλείαν δὲ νοητέον οὐ τὸ ἀξίωμα τῆς σκηπτουχίας· οὐδὲ γὰρ ἔτι δεῖται ἀξιώματος βασιλικοῦ ὁ πατήρ, ἵνα παραλάβῃ τοῦ υἱοῦ ὁ πρότερον ὡς εἰς χρῆσιν αὐτῷ συγκεχωρηκῶς ἐτύγχανε τοῦτο ἀνακαλούμενος. τοιοῦτο γὰρ αἰνίττεσθαι μοι δοκεῖς. ἔτι μὴν ἀσεβεῖς οὐ μόνον εἰς τὸν υἱὸν ἀναιρῶν αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν πατέρα ἀποφαίνων αὐτὸν οὐκ ὄντα βασιλέα ποτὲ συγκεχωρηκότα τῷ υἱῷ τὴν βασιλείαν, εἴτα ἀποληψόμενον παρ' αὐτοῦ ὡς δεόμενον τοῦ ἀξιώματος. παραδώσει δὲ αὐτῷ οὐ τὸ ἀξίωμα, ὡς προέφημεν, τῆς βασιλείας, ἀλλὰ τοὺς βασιλευθέντας ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὑποταγέντας αὐτῷ. ταύτην τὴν βασιλείαν προσενηνοχῶς καὶ παραδεδωκῶς ἐρεῖ· Τοῦτο βασιλείον, τοῦτο ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησίν μοι καὶ Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδιά ἅ μοι ἔδωκεν ὁ θεός· αὐτὸς γὰρ ἔδωκεν αὐτῷ ὑποτάξας αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη· Δώσω γὰρ σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχασίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ἴσθι δὲ καὶ τὸ Ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἑσμεν μὴ ἀναιρεῖν τὴν ὑπόστασιν τοῦ υἱοῦ· ἐν γὰρ εἰσι τὴν οὐσίαν, ἐν τῷ ἀξίωμα, ἐν εἰσι τὴν γνώμην, ἐν εἰσι τὴν φρόνησιν, οὐχ ἐν δὲ τὴν ὑπόστασιν.

δειχθήσεται δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἀποστόλου, ὅτι τὸ ἐν οὐκ ἔστι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως, ὡς πολλάκις τάττεται· ὡς γὰρ ἐπὶ τοῦ φυτεύοντος καὶ τοῦ ποτίζοντος 3,1.80 τὸ δ' ἐπιμεριζόμενον ὄνομα διαιρεῖ τὴν ὑπόστασιν, ἕκαστος 3,1.80 δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον, οὕτως τὸ ἐν οὐκ ἀναιρετικὸν τῆς ἐτέρας ὑποστάσεως ὑπάρχον νενοήσθω. μηδετέρου τοίνυν τούτων ἀπάδειν ἀλλήλοις ἀποδεδειγμένων, ἀλλὰ συμπεφωνηκότων πρὸς τὴν εὐθεϊαν πίστιν, πέπαυσο τὰ Σαβελλίου φρονῶν, ἔκκλινον ἀπὸ κακοφροσύνης, καὶ ποιήσον ἀγαθὸν τῇ ἀληθείᾳ πειθόμενος. Ἰκανά σοι καὶ ταῦτα μόνον πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ φαῦλα φρονεῖν. ἴσθι μοι καὶ σὺ τὴν ἀρειομανῆ Ἀχιλλίου πίστιν δεδυστυχηκώς. τί ποτε καταλιπὼν τὴν εὐθεϊαν ὁδὸν κατὰ τῶν τῆς ἀτιμίας τοῦ υἱοῦ βραθήρων ἐλήλακας, ποίημα αὐτὸν καὶ ἀλλότριον τῆς τοῦ θεοῦ οὐσίας ὑποτοπήσας; οὐχ ἰκανά σοι πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ γεγεννησθαι ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ μόνον τὰ ὀνόματα, ὅτι σοφία καὶ δύναμις θεοῦ προσηγόρευται; σοφία καὶ δύναμις ὅτι ἀχειροποίητοι μὲν καὶ ἀκατασκεύαστοί εἰσιν, ἀρεταὶ δὲ ψυχῆς καὶ ὡσπερ ἀποφοραὶ νοῦ ὑπερριζωμένου τῇ τῆς σοφίας βλάστῃ, πάντως ἂν συνεπινεύσειας. εἰ δ' ἔκτισται καὶ κατεσκευάσται ἡ σοφία ἐν τινι χρόνῳ, ὡς ἔφη, ἢ παντὸς χρόνου καὶ δημιουργήματος πρεσβυτάτη, τουτέστιν ὁ υἱός, ὄρα μή μοι δοκοῖς ἀπαῖδόν σου τῆς οἰήσεως ἀπο φαίνειν τὸ Χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν. ἢ εἰ ταύτην ἐκτίθει σθαι φαίης, καὶ τοῦτο ἡμῖν ἀναφανδὸν δείξειν πεπείρασον, ὡς ἕτερα τις ἂν εἴη σοφία ταύτης πρεσβυτέρα, δι' ἧς ἢ δευτέρα κατεσκευάσται. ἄνευ γὰρ σοφίας ἀδύνατον κατασκευασθῆναι τι. διὰ τοῦτο ἀίδιος παρὰ τῷ πατρὶ ἢ σοφία καὶ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ἵνα δι' αὐτῆς τὰ πάντα κατασκευασθῇ. καὶ λόγος δὲ προσηγόρευται ὁ υἱός, ἵνα γεννητὸς ἀποδειχθῇ καὶ μὴ κτιστὸς ὑποληφθῇ· λόγος γὰρ τίκεται ἀλλ' οὐ κτίζεται, διὰ στόματος μὲν προφερόμενος ἐκ καρδίας δὲ κινούμενος. ὁ πατὴρ μαρτυρεῖ μοι λέγων· Ἐξηρεύσατο ἡ 3,1.81 καρδία μου λόγον ἀγαθόν· συνομολογεῖ καὶ ὁ υἱός· Ἐγὼ ἐκ στόματος ὑψίστου ἐξήλθον· πῶς ἤνεγκέ μου ἡ διάνοια τὸ τηλικούτον ἄχθος τοῦ τολμήματος ποίημα αὐτὸν ὑπειληφύα;

Ἀκήκοας τῶν προειληφότων περὶ τοῦ υἱοῦ· ἄκουε δὴ καὶ τοῦ νῦν ἐπελθόντος, ὡς τὸ ἦν ἐν παρατατικῷ χρόνῳ κείμενον ἀϊδιότητος ἔχει τὴν σημασίαν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. ἀρχὴ δὲ θεοῦ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ οὐ κατείληπται. διὰ τοῦτο δὴ, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, ὃ δὴ ποτε μέρος λόγου τέθεικεν ἢ γραφή, τὸ ἐν ἀρχῇ, νόει μοι ἀρχὴν θεϊκὴν ἀίδιον οὔσαν. ταύτου δὲ ποθεν σημαντικὸν καὶ τὸ ἦν. τὸ δὲ ὁ λόγος τὴν ὁμοούσιον ὑπόστασιν πρὸς τὸν πατέρα δείκνυσιν· ἵνα δὲ μὴ δοκῶμεν τὸν υἱὸν εἶναι ποτε, ὅτε ἀφανῆς ἦν ἐν τῷ πατρὶ κρυπτόμενος, καὶ ἵνα μὴ προφορικὸν λόγον καὶ ἐνδιάθετον ὑπολαμβάνωμεν (τὸν γὰρ τοιοῦτον λόγον ἐν τινὶ εἶναι χρὴ ἐννοίᾳ ἢ ἐν γράμματι καθ' ἑαυτὸν ὑπόστασιν οὐκ ἔχοντα), διὰ ταῦτα εἴρηκε καὶ ὁ Ἰωάννης Καὶ ὁ λόγος ἦν οὐκ ἐν τῷ θεῷ, ἀλλὰ πρὸς τὸν θεόν, ἰδίαν ὑπόστασιν ἐπιγράφων τῷ λόγῳ ἐκ πατρικῆς οὐσίας ὑφεστῶσαν. τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἵνα μὴ νοοῖτο σοφία ἢ τεχνιτευτική, ἢ τὸ εἶναι ἐν τινὶ ἔχουσα ἢ ἐν ἀνδρὶ ἢ ἐν κατασκευάσματι, εἴρηκεν Ἦν πρὸς τὸν θεόν, ἵνα νοηθῇ θεὸς ἐκ θεοῦ ὑπάρχων. πρὸς δὲ καὶ τὴν προσηγορίαν εἴληχε· Καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· θεὸς δὲ ὅτι ἀρχὴν οὐκ ἂν ἔχοι, ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη θεός· ὅπερ οὐ μόνον ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ φιλοσόφων παῖδες θεσπίζουσιν, ὧν οὐ προσήκε σε ἥττονα τὴν κατὰ θεὸν κεκτῆσθαι γνῶσιν.

Ἰνα δὲ πιστεύωμεν αὐτὸν ὑφεστάναι θεὸν αὐτὸν ὄντα ἐξ ἑαυτοῦ, ἐμόρφωσεν αὐτὸν ἀνθρωπίνως ὁ πατὴρ σαρκὶ αὐτὸν περιγράψας, ἵνα ἀνθρωπίναις ὄψεσιν ἐμφανίσῃ τὸν υἱόν. καὶ θεὸν ὄντα εἰδὼς ὑφεστάναι, μή μοι φαντασθῆς εὐτελέστερον ἢ μικρότερον τὸν υἱὸν τῷ εἰρηκέναι Ὁ πέμψας με πατὴρ μείζων μου ἐστίν. ἔδει γὰρ αὐτὸν ἐνανθρωποῦντα 3,1.82 ταπεινόφροσι λόγοις ἐμφαίνειν τὸ ἑαυτοῦ μέγεθος. αὐτὸς εἴρηκεν· Ἐπαινείτω σε ὁ πέλας καὶ μὴ τὸ σὸν στόμα. τί γάρ; οὐκ ἔδει ταπεινοφρονοῦντα ἥττονα τοῦ πατρὸς ἑαυτὸν ἀποδεικνύειν, τοῦ

ἀπεριγράπτου καὶ τὰ πάντα πληροῦντος τὸν τέως σαρκὶ περιγραφόμενον καὶ ὄψεσιν ἀνθρωπίναις μετρούμενον; οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ τὸν αἴτιον τοῦ εἶναι μείζονα ἑαυτοῦ ἀποκαλεῖν οὐκ ἀλλότριον ἀληθείας. εἰ μὴ γὰρ θεός, ποῦ ἢ σοφία; καὶ εἰ μὴ ὁ πατήρ, ποῦ ὁ υἱός; ὄρα δέ μοι πάντη καὶ πάντως τὸν υἱὸν ταπεινοφρονοῦντα καὶ τὸ θεϊκὸν μέγεθος ἅμα ἐνδεικνύμενον, πρῶτον ὅταν λέγῃ πρὸς τὸν νεανίαν ἀγαθὸν αὐτὸν προσαγορεύσαντα· Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός. καὶ εἰκότως γε τοῦτο ἀπεφήνατο· Ὡς γὰρ ἄνθρωπός σοι πέφηνα, εἶποι ἄν, ὦ νεανία, σὺ δὲ ὡς ἓνα τῶν γραμματέων διδάσκαλόν με προσειπὼν προσέθηκας τὸ ἀγαθόν. οὐδεὶς δὲ ἀνθρώπων ἀγαθός, μόνῳ δὲ θεῷ οἰκείουται ἢ προσηγορία. μάτην ἄρα ὠνόμασας ἀγαθὸν τὸν τέως ἄνθρωπὸν σοι πεφηνότα. οὕτω γοῦν ἀποφηνάμενος τὴν μὲν ταπεινοφροσύνην τῷ ἀνδρὶ ἐνεδείξατο εἰπὼν· Οὐδεὶς ἀγαθός, ὧν ὑπέλιπας σύ· τὸ δὲ εἰ μὴ εἷς ὁ θεὸς προσθεῖς αὐτός τε καὶ ὁ πατήρ ἐν ὧν, μυστικῶς ἄρα μετὰ ταπεινοφροσύνης τὴν ἀλήθειαν διεξεληλυθὼς συμμετόχον ἑαυτὸν τῷ πατρὶ τῆς ἀγαθότητος ἀπεδείκνυε. τὸ οὖν Ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἔσμεν καὶ τὸ Ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐμοὶ ἴσον ἀποδείκνυσι τῷ πατρὶ. δεῖ γὰρ εἶναι τέλειον ἐκ τοῦ τελείου πατρὸς τὸν υἱόν.

Ἄλλ' ἴσως καὶ τοῦτ' ἂν εἴποις· Εἰ ὁ πατήρ τέλειος ὧν τὰ πάντα πληροῖ, ποῖος ὑπολείπεται τόπος τῷ υἱῷ τελείῳ ὄντι εἰς τὸ χωρῆσαι; ἀλλὰ ἀλλήλων φημὶ γεγονέναι δεκτικούς καὶ χωρητικούς· Ἐγὼ γάρ, φησίν, ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ 3,1.83 πατήρ ἐν ἐμοὶ ἔστιν· οἱ δὲ ἀλλήλους χωροῦντες ἴσοι ἂν εἶεν ἀλλήλοις τὸ μέγεθος. πῶς οὖν ἐν ἀλλήλοις γένοιτ' ἄν, πάντως ἀκοῦσαι προήρησαι· δεῖ γὰρ τὸ ἕτερον περιέχεσθαι ὑπὸ τοῦ ἐτέρου. τὸ γοῦν περιεχόμενον ἐν τῷ περιέχοντι· τὸ δὲ περιέχον οὐκ ἂν περιέχοιτο πάλιν ὑπὸ τοῦ περιεχομένου. μὴ οἶου τὸν θεὸν κένωμά τι ἔχειν ἐν ἑαυτῷ ᾧ ὑποδέδεκται τὸν περιεχόμενον. ἐπὶ γὰρ ἀνθρώπων τοῦτο νομιστέον· οὔτε γὰρ ἐτέρων χωρητικοὶ τυγχάνομεν οὐδ' αὖ χωροῦμεν εἰς ἕτερον. εἰ δὲ καὶ χωροῖμεν, κενώματι περιέζομεν τε καὶ περιληφθησόμεθα. ἐπὶ θεοῦ δὲ τοιόνδε τι νοητέον· ὥσπερ εἰ ἐν ἀνθρώπου ψυχῇ δύο ἐπιστήμαι ἢ πλείους συνελθοῦσαι ὁμοῦ τυγχάνοιεν, ἰατρικὴ καὶ φιλοσοφικὴ καὶ ὅσαι ἄλλαι, ὑπ' ἀλλήλων οὐ στενοχωροῦνται ἐν νοῦ καὶ ψυχῆς χώρῳ αἱ πολλαὶ τὸν ἀριθμὸν, εὐρυχωρούμεναι καὶ ἀλλήλαις ἐνδιδούσαι τόπον, καίτοιγε πληροῦσαι τὴν ψυχὴν καὶ μὴ ὑπεξιούσαι ἕτερα τῆς ἑτέρας, ὡς μίαν οὐσίαν φαντασίαν παρέχειν τοῖς σκεπτικωτάτοις τῶν ἀνδρῶν, ἐπεὶ καθ' ἑνὸς καὶ ταύτου ἴδρυνται νοῦ, διενηνόχασιν δ' ἀλλήλων, καθότι ἄλλο μὲν ἰατρικὴ, ἕτερον δὲ φιλοσοφικὴ· οὕτω δὲ καὶ ὁ πατήρ καὶ ὁ υἱὸς κατὰ τοῦ αὐτοῦ κεχωρηκότες τόπου καὶ ἀλλήλων δεκτικοὶ γεγονότες καὶ ἐν ὄντες, ὡς μικρῷ πρόσθεν ἔφημεν, μόνῃ ὑποστάσει καὶ προσηγορίᾳ θάτερος θατέρου διενήνοχεν, ἐν ἀλλήλοις δὲ τυγχάνουσιν ὄντες. καὶ ὥσπερ μύρου ὀδωδὴ ἀέρι ἐνδιαχυθεῖσα κατὰ τοῦ αὐτοῦ χωρίου τ' ἀμφοτέρα τυγχάνοντα τῷ δοκεῖν μὲν συνδιακέχεται, κατ' ἀλήθειαν δ' εὐρήσεις ἕτερον μὲν τὸν ἀέρα, ἄλλο δὲ τὴν ὀδωδὴν· ἥδη δὲ καὶ φῶς τὸ ἐξ ἡλίου καὶ πνοαὶ τῶν ἀνέμων ἀλλήλων διαπεφυκότες καὶ τῷ δοκεῖν ἀναμειγμένα πολλὴν ἔχουσι τὴν διαφορὰν· φῶς γὰρ καὶ ἀνεμοὶ οὐχ ἥκιστα διεστήκασιν ἀλλήλων· τούτοις ἀπέικασον τὴν θεότητα καὶ μεῖζόν τι τῆς διὰ λόγου ἀποδείξεως διανοηθεῖς εὐροις ἂν τοὺς ἑκατέρους 3,1.84 ἐν κατ' οὐσίαν καὶ ὁμοφροσύνην καὶ τὸν ἓνα εἰς πατέρα καὶ υἱόν, καθάπερ προέφημεν, ὑποστάσει καὶ προσηγορίᾳ διαπεπλασμένον. Πάντως ἄρα κινήσεις μοι καὶ τοῦτο· Εἰ τὰ πάντα πεπλήρωκεν ὁ πατήρ, αὐθις δὲ καὶ ὁ υἱός, ποῖος ὑπολείπεται τόπος τῇ ἀντικειμένη δυνάμει; μεθ' ἑαυτοῦ γὰρ ἔχειν τὸν ἐναντίον οὐκ ἂν ἀρμόζοι θεῷ. εἰ δ' ὅπη τυγχάνοι καὶ ὁ τῆς κακίας ἄρχων, μὴ καὶ θεὸς εἶη ἐνταυθοῖ, περιγράφτος ἄρα καὶ μερικὸς ἀποδειχθήσεται ὁ θεός. ἀλλὰ φημι ἔγωγε πανταχοῦ εἶναι καὶ μὴ εἶναι ὅπου οὐκ ἔστι θεός, εἰ καὶ ὁ τῆς κακίας ἄρχων τυγχάνοι που ὧν. οὐδὲ γὰρ αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες κατὰ βορβόρων καὶ λύθρων

φερόμενοι μολύνονται, ἀλλὰ μᾶλλον ἀφανιστικαὶ τυγχάνουσι καταξηραίνουσαι τῷ καύματι· οὕτω καὶ Ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον προσαγορεύεται καὶ Πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ καυθήσεται, ἵνα τοῖς μὲν προσφιλέσι λύχνος καὶ φῶς ᾦ, τοῖς δὲ ἐχθροῖς πῦρ καταναλίσκον· Φλογιεῖ, γάρ φησι, κύκλω τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. διὸ δὴ καὶ ὁ τῆς κακίας ἄρχων βουλόμενος διαφεύγειν τὰς πυρφόρους τοῦ θεοῦ βολὰς πάντα τόπον διαθεῖ· πανταχοῦ δ' εὐρίσκων τὸν θεὸν δίεισι διὰ πάσης ἀνθρωπότητος· εἰ δ' εὐρίσκει τινὰς τῷ πνεύματι ζέοντας, ἀποφεύγει καὶ τὸν παρ' αὐτῶν καύσωνα. κατάδυσιν δ' εὐρῶν ἔν τιμι μὴ ἔχοντι πνεῦμα θεοῦ σεσαρωμένην καὶ κεκοσμημένην ἐπ' ὀλίγον, ἀναπαεὶς συναναλωθήσεται τῷ ὑποδεδεγμένῳ· ὁμοίως γὰρ ἐχθρὸς ὀφθήσεται καὶ ὁ ὑποδεδεγμένος τὸν ἀνταίροντα τῷ θεῷ φίλον ποιούμενος. ἱκανῶς οἶμαι πρὸς ἀπόδειξιν καὶ τούτοις ἐπεξιέναι. Μηδὲ τοῦθ' ὑπολελείφθω μοι λεληθότι ἢ καὶ τῇ πρὸς τὰ ἄλλα ὀρμῇ παραπλεύσαντι ὡσπερ βιαία συνωσθέντι πνοῇ, πῶς σὺν τοῖς ἅπασιν οὐδ' ὁ υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν ὃ ἐν ἑαυτῷ ἔχων τὸν πατέρα καὶ αὐτὸς ὢν ἐν τῷ πατρὶ; ἀλλὰ καὶ 3,1.85 τοῦτο ταπεινοφροσύνης ὑπερβολῆς ἔμφασιν ἔχει. ἔδει γὰρ ὑπερβαλλόντως τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ταπεινοῦν ἑαυτόν, ἐπεὶ καὶ τὴν ἄλλην πολιτείαν καθ' ὑπερβολὴν κάλλιστα διεδέξατο. εἰπὼν δὲ μὴ ἐγνωκέναι τὸ μὲν ταπεινοφρονεῖν τοῖς ἀκρωμένοις ἐνέφηνεν· ἵνα δὲ μὴ δοκῇ ψευδὴς εἶναι, εἶπεν· Εἰ μὴ ὁ πατήρ οἶδε μόνος τῷ μὲν λόγῳ ἀνηνάμενος εἰδέναι, τῇ δὲ δυνάμει τοῦ αἰνίγματος ὁμολογήσας· εἰδότος γὰρ μόνου τοῦ πατρὸς οἶδεν ἄρα καὶ ὁ υἱὸς ἐν ὢν αὐτὸς καὶ ὁ πατήρ. δύο δὴ ἐκ τούτου κατορθώματα συμβέβηκε τῇ ἀνθρωπότητι, ὑπόθεσις τε ταπεινοφροσύνης καὶ συντελείας ἄγνοια, δι' ἣν ὁ βίος συγκεκρικρότηται. τί δ' ἂν εἴη δυσεπιγνωστότερον, ἢ ἡμέρα τῆς συντελείας ἢ αὐτὸς ὁ θεὸς καὶ πατήρ; εἰ δὲ τὸν πατέρα ἔγνω εἰπὼν· Ἴνα γινώσκητέ με, καθὼς γινώσκει με ὁ πατήρ κἀγὼ γινώσκω τὸν πατέρα, πῶς οὐκ ἂν ἔγνω τὴν ἡμέραν, ἥσπερ καὶ δημιουργὸς αὐτὸς γέγονε; χωρὶς γὰρ αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. καὶ τοῦτο τοῖς βραχέσι τούτοις ἀποδεδειγμένος ὁ λόγος ὅπως ἔχει, μὴ ἐμποδῶν τιμι γίγνοιτο πρὸς τὴν εὐθεϊαν πίστιν. Ὑμεῖς οὖν, οἱ κατὰ Σαβέλλιόν τε καὶ Ἄρειον, οἱ ἐν τηλικαύτῃ διαφορᾷ γεγονότες, πᾶσαν ἐπεγνωκότες ἐκ τῶν εἰρημένων τὴν ἀλήθειαν, σύνιτε μοι πρὸς φιλίαν καὶ εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ἀμφοῖν ἐληλυθότες παγίδοιμι εὐρήσετε τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν, ἢ πορευθέντες ὄψεσθε τὴν αἰώνιον ζωὴν.